Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 51, Nisan 2021, s. 547-558

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.49905>

Önder FİDAN

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Programında yüksek lisans öğrencisi, onder.fidan1@ogr.sakarya.edu.tr

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK İSLAM MEDENİYETİNDEN YAPILAN ÇEVİRİLERİN AVRUPA RÖNESANSINA ETKİSİ

Özet

Çeviri etkinliği, farklı medeniyetler arasında bilimsel, kültürel ve düşünsel olarak etkileşimlerde, bilgi biriklerinin aktarılmasında tarih boyunca önemli bir rol üstlenmiş, farklı dillerin konuşulduğu ortamlarda iletişimin, her türlü alışverişin yerine getirilmesinde etkili bir araç haline gelmiştir. Bu çalışmada çevirinin kültürlerarası/medeniyetlerarası aktarım aracı bağlamında, Antik Yunan eserlerinden faydalanarak geçmişte bilimsel/sanatsal/düşünsel olarak önemli bir noktaya gelmiş olan İslam Medeniyeti üzerinden gerçekleştirilen çeviriler ile Avrupa Rönesansı'nın oluşumunun izleri sürmeye yönelik betimleyici bir araştırma yapılacaktır. Çalışmada Avrupa Rönesansı'nın oluşum süreçlerin söz edilip, ardından İslam Medeniyeti hakkında bilgilere yer verilecektir. Ardından da, Avrupa medeniyetinin oluşumunda etkisi olan Batı İslam dünyasındaki çeviri faaliyetleri ve Avrupa'ya olan katkıları açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kültürlerarası iletişimde çeviri, Doğu-batı etkileşiminde çeviri, Avrupa rönesansı, Çeviribilim

THE IMPACT OF TRANSLATION MADE FROM ISLAMIC CIVILIZATION ON EUROPEAN RENAISSANCE - AN EXAMPLE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract

Throughout history, translation has played an essential role in the scientific, cultural and intellectual interactions between different civilizations and in the transfer of knowledge. In the environments where different languages are spoken, It has become an effective tool to communicate. In this study, aimed to make a descriptive research to trace the formation of the European Renaissance through translations made over the Islamic Civilization, which had reached a scientifically/artistically/intellectually high level by making use of Ancient Greek works in the past. After mentioning the formation processes of the European Renaissance, pieces of information about Islamic Civilization are presented. Then, translation activities in the Islamic world and their contributions to Europe are explained, which had an impact on the formation of European civilization.

Keywords: Tranlation in intercultural communication, Translation in east-west interaction, European renaissance, Translation studies.

1. GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca farklı birçok kültür ve medeniyet birbirleri ile iletişim içinde olmuşlardır. Bu iletişim içinde olma durumları birbirlerinden bilimsel, kültürel ve düşünsel olarak beslenmelerine neden olmuştur. Bilimsel, kültürel ve düşünsel olarak yetersiz olanlar, bu alanlarda üstün olan medeniyetlerden faydalanmışlar, bunun sonucunda kendileri de üstün bir medeniyet olabilme olanağı yakalamışlardır.

Bu noktada çeviri, tarihte üstün medeniyetlerden bilgi birikimlerinin aktarılmasında en önemli rolü üstlenmiştir. Farklı dillerin konuşulduğu ortamlarda iletişimin, etkileşimin ve her türlü alışverişin yerine getirilmesinde etkili bir araç olmuştur.

Medeniyetlerin başka medeniyetlerden etkilenecek ortaya çıkmasında geçmişte iki önemli dönem olmuştur. Ve bu iki dönemde de aktarım Doğudan Batı yönüne doğru gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki Fenikelilerin, Mezopotamya ve Sümer medeniyetlerinin bilgi birikimlerini alarak Yunan medeniyetine taşımalarıdır, bunun sonucunda antik medeniyet ortaya çıkmıştır. İkinci ve bu çalışmanın konusu olan dönem ise, Antik Yunan medeniyetini alarak onu kendi içlerinde özümseyen İslam medeniyetinden Avrupa'ya yapılan aktarımdır.

Bu çalışmanın amacı Avrupa'da meydana gelen Rönesans hareketinin ortaya çıkmasında, İslam medeniyetinden yapılan çevirilerin etkisini, betimleyici bir yöntemle ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle Avrupa Rönesansı hakkında bilgiler sunularak Rönesans'ınne olduğu,ortaya çıkış sebepleri ve sonuçları açıklanacaktır. Daha sonra, İslam medeniyeti hakkında, bu medeniyetin oluşumundan, Avrupa'yı etkileyen tarafı olan Batı İslam medeniyetinden ve hem doğudaki hem de batıdaki İslam dünyasında yapılan çeviriler ile ilgili olarak yapılan araştırmalar konusunda bilgi verilecektir. Ardından da, Batı ve İslam medeniyetleri arasında çeviri etkileşiminin izleri sürülecektir. Avrupa medeniyetinin oluşumunda etkisi göz ardı edilemeyecek olan Batı İslam dünyasındaki çeviri faaliyetleri ve Avrupa'ya olan katkıları açıklanmaya çalışılacaktır.

2. AVRUPA RÖNESANSI

Kelime anlamı karşımıza “Yeniden Doğuş” olarak çıkan, İtalyancası “Rinascimento” olan ve dilimize Fransızca “Renaissance” kelimesinden geçen Rönesans; Eski Yunan-Roma kültür ve ilminin bilim, edebiyat, felsefe, sanat alanlarında yeniden canlanması olarak ifade edilmektedir. 15. – 16. yüzyıllarda başlayan bu hareket, Avrupa’nın Orta Çağ’dan kurtularak Aydınlanma Çağı’na geçişi olarak anılmaktadır.

Avrupa’da görülen bu aydınlanma hareketi; yani Rönesans, ilk olarak İtalya ve Fransa’da edebiyat, felsefe, sanat alanlarında görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar sadece edebiyat, felsefe, sanat alanlarında etkisini göstermiş ya da öyleymiş gibi görünse de Rönesans; bilim ve teknolojide de atılımların yaşandığını bir dönemdir. Hatta o dönemin koşulları çerçevesinde icat edilen matbaa, Rönesans hareketinin yayılmasında en önemli teknolojik gelişme sayılmaktadır.

Rönesans öncesi dönem yani Ortaçağ, Kavimler göçü ile başlayan ve İstanbul’un fethi ile sona eren dönemdir (375-1453). Bu dönemin siyasi yapısı Feodalite (Derebeylik) şeklindeydi ve toprak egemenliğine dayanmaktaydı. Feodalitenin özünde ülkenin birden fazla yönetim bölgelerine ayrılma vardı. Feodal yönetimde toprak sahiplerine senyör ya da süzeren denilmekteydi ve bu kişiler soylulardan (Derebey) oluşmaktaydı. Feodal yönetimde soyluluk doğuştan gelen bir özellikti, soylu olan kişiler devlet idaresinde ve askeri işlerde çalışmaktaydılar. Soyluların, topraklarında çalıştırdıkları kişilere de serf veya vassal adı verilmekteydi. Feodalitede eşitlik yoktu, işçiler ve köylüler hukuki hiçbir hakka sahip değillerdi. Her soylu bölgesinde kendi kuralları uygulamaktaydı, soylular toprağın ve o toprakta yaşayan halkın sahibi olarak görülmekteydi. Feodal sistemde merkezi bir otoritenin olmamasından dolayı soylular kimseye herhangi bir neden ötürü hesap vermezdi ve köylüleri yargılama hakkına sahiptiler. Bu dönemde halkın büyük bir çoğunluğu dış dünyaya karşı korku, şüphe ve çekinme duygusu içindeydi. Sanat, eğitim, ticaret, üretim ve iş bölümü en az seviyeye inmişti. Bu toplumsal yapı içerisinde iki sınıf; soylular ve ruhbanlar maddi ve manevi olarak iyi durumdaydılar. Nüfus ve üretim az, yoksulluk çok fazlaydı (Gül, 2010: 102).

Bu dönemde kilise, toprak zenginliğine dayalı feodal sistemde oldukça önemli bir yere sahipti. Ortaçağ Avrupası’nda özgür düşünceye yer verilmemekteydi ve kilisenin koyduğu dogmatik kurallar çerçevesinde skolastik düşünce hakimdi. Kilise, halktan ve soylulardan günah çıkartma, cennetten yer ayırtma karşılığında bağışlar toplamaktaydı.

Rönesans’ı hazırlayıcı sebepler arasında matbaanın icadı, İstanbul’un fethi, coğrafi keşiflerin etkisi ve Eski Yunan kültürünün incelenmeye başlanması gösterilmektedir. Matbaanın icadından önce kitaplar el ile yazılarak veya eski baskı tekniği kullanılarak çoğaltılmaktaydı. Bunlar uzun süren zahmetli yöntemler olduğundan kitaplar çokça çoğaltılamamakta, çoğaltılsalar bile az sayıda oldukları için oldukça yüksek fiyatlara satılmaktaydılar. Böylesine nadir ve pahalı olan kitaplar da o dönemde Latinceye hakim din adamları ile soyluların elinde bulunmaktaydılar. 15. yüzyılda Johannes Gutenberg baskı tekniğinde yeni bir buluş ortaya çıkartmış ve bu buluş ile Avrupa’daki matbaa yöntemi gelişmiştir. Matbaanın bulunmasıyla kitaplar artık çok daha fazla insana ulaşabilmekte ve eğitim de kiliselerden ayrılmaya başlamaktaydı (Eruz, 2010: 47).

Rönesans hareketine katkısı olduğu söylenen bir başka sebep de İstanbul’un fethidir. Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453 yılında, Bizans’ın en önemli şehri

olan İstanbul'a yapılan fetih ile, ele geçirilen Bizans topraklarında yaşayan bilim adamlarının klasik anlatıma Avrupa'ya göç ederek orada bilim faaliyetleri sürdürmüşlerdir ve Rönesansın oluşumuna katkı sağlamışlardır. Ancak bazı araştırmalarda İstanbul'un fethi sonrası Bizans'tan Avrupa'ya göç edenlerin Rönesans'a katkı sağlamadığı ortaya çıkmaktadır. İstanbul'un fethini bir kuyruklu yıldızın görünmesine bağlanan çökmüş bir Bizans'ta bilimsel düşüncenin olmadığı, dolayısıyla da Avrupa'ya göç edecek ve Rönesans'a katkı sağlayacak bilim adamı sıfatında kimsenin olmadığı söylenmektedir (Dereköy, 2013: 145).

Hilmi Ziya Ülken de, tarih boyunca İstanbul'un fethi sonrasında İtalya'ya giden bilim insanlarının, Rönesans'ı oluşturan nedenler arasında gösterilmesinin gerçeklikten uzak ve yanlış olduğunu söylemektedir (Ülken, 2011: 214).

Dönemin en önemli ticaret yolları olan İpek ve Baharat yollarının Müslümanların (Osmanlıların) kontrolü altında olması, Avrupalıları yeni ticaret yolları aramaya teşvik etmiştir. O dönemlerde Avrupa'da coğrafya bilgisi yok denecek durumdaydı. Avrupalılar dünyanın düz olduğuna, Batıda sonsuz bir denizin, Doğuda ise ardında cinlerin yaşadığı sanıldığı Kafkas dağlarının olduğuna inanıyorlardı. Arama sonuçlarıyla dünyanın bilinmeyen birçok yeri keşfedilmiştir, boş inançlardan arınılmıştır ve Avrupalılar ticaret yapabilecekleri yeni yollar bulmuşlardır. Daha önce bilinmeyen yerlerin keşfedilmesiyle ele geçirilen altın ve gümüş gibi değerli madenler Avrupa'ya getirilmiş, ticaret ile uğraşan Burjuva sınıfı zenginleşmiştir. Zengin olan bu Burjuva sınıfı, Avrupa'da Rönesans hareketinin oluşmasına zemin hazırlayan kültür ve sanat faaliyetlerini desteklemişlerdir.

Hilmi Ziya Ülken, batıda gerçekleşen bu hareketin nedenlerini iki başlık altında ele almaktadır. Ülken'e göre birinci neden, Avrupa'da siyasi ve ekonomik alanda meydana gelen köklü değişimlerdir. İkinci sebep olarak İslam dünyasının Eski Yunan'dan yaptığı çevirilerin batı tarafından kullanılmaya başlanmasıdır (Ülken, 2011: 214). Eski Yunan kültüründeki eserlerin yeniden incelenmesi, yani İslam medeniyetinin Eski Yunan'dan yaptıkları çevirilerin batı dünyası tarafından ele alınması Avrupa'daki Rönesans hareketini başlatan ve doğunun batıya katkısını gösteren nedenler arasındadır.

Rönesans hareketi ilk olarak İtalya'da oluşmaya başlamıştır. İtalya'nın coğrafi konumu, ekonomik durumu, dini ve tarihi önemi, siyasi durumu ve İslam medeniyeti ile olan etkileşimi bu hareketin ilk olarak orada görülmesinde etkili olmuştur. Rönesans hareketinden sonra Avrupa'da köklü bir değişim meydana gelmiştir. Bu hareketin öncesine kadar İslam medeniyeti bilim-teknik, sanat, edebiyat, mimari, felsefe alanlarında öncü konumdaydı. Avrupa, Rönesans hareketinden sonra bu alanlarda yeni bir dünya görüşüne kavuşmuş ve İslam medeniyetinin tetiklediği bu hareketle de İslam medeniyetinin önüne geçmiştir. Kilisenin otoritesi zayıflamış, skolastik düşüncenin yerini, kişilerin istedikleri şeyi ifade edebilmesine olanak sağlayan serbest bir düşünce ortamı doğmuştur. Bu da Reform hareketini başlatmıştır.

3. İSLAM MEDENİYETİ VE İSLAM'IN BATI TARAFI

Medeniyet, Arapça şehir anlamına gelen “müdûn” kelimesine dayanan “medine”den türetilmiş, şehirlilik anlamına gelen bir kelimedir. İngilizcesi de şehirli anlamına gelen “civil” kelimesinden türetilmiş ve “civilization” demektir. Türkçe karşılık olarak medeniyet, “uygarlık” olarak da isimlendirilmektedir. Kavramı sadece dilsel olarak değil, tam olarak ne olduğunu açıklayacak olursak medeniyet; evrensel seviyeye ulaşmış bir toplumun bilgi, teknoloji, sanat ve maddi-manevi özelliklerinin bütünü olarak ifade edilmektedir.

Bir medeniyetin oluşumunda ve gelişiminde bazı unsurlar vardır. Coğrafya, toplum, manevi değerler, maddi değerler, evrensellik, çevre ile etkileşim, kendine has özellik gibi unsurlar medeniyetlerin oluşumu ve gelişimi için önem arz etmektedirler.

Dünya, tarih boyunca birçok medeniyetin yükselişine ve yok oluşuna tanıklık etmiştir. Bazı medeniyetlerden geriye insanlık için geriye bir şey kalmamış, tarih sahnesinden tamamen silinip gitmişlerdir. Bazıları ise etkisini hala devam ettirmektedirler. İnsanlık tarihinde, şimdiye kadar üç evrensel medeniyet var olmuştur. Bunlar, tarih sırasına göre Yunan medeniyeti, İslam medeniyeti, Çağımızda Batı medeniyeti'dir (Atay, 1989: 115).

İslam medeniyeti, 8nci yüzyılda ortaya çıkmış ve Endülüs'ten Çin'e kadar büyük bir coğrafyayı hakimiyeti altına almış, İslam dininin ilkelerine dayanan, farklı etnik unsurlardan oluşan Müslümanların kurdukları medeniyettir. İslam medeniyeti; Arap-İslam medeniyeti, Türk-İslam medeniyeti, İran-İslam medeniyeti, Endülüs-İslam medeniyeti olarak alt başlıklara ayrılabilir. İslam medeniyeti, İslam dininin ortaya çıkmasıyla oluşan bir medeniyet olduğu için öncelikli olarak bir din medeniyeti olduğunu bilmek gerekmektedir. İslam dini ilk olarak Araplara gelmiştir ama bunu göz önünde bulundurarak İslam medeniyetini sadece Arap medeniyeti diye algılamak doğru değildir. İslam birçok coğrafyaya yayılmış, birçok milleti etkilemiş ve medeniyet kavramının gerektirdiği evrenselliği yakalayarak bugün adını andığımız İslam medeniyeti olmuştur.

Medeniyetlerin oluşum ve gelişiminde coğrafi konumun önemli bir unsur olduğu yadsınamaz. Bu yüzden de İslam medeniyetinin ortaya çıktığı ve yayıldığı coğrafi temellerini incelemek gerekmektedir. İslamın ortaya çıktığı bölge olan Arap Yarımadası İslam medeniyetinin doğuş merkezi olarak kabul edilmektedir. İslam bu yarımada'nın Hicaz bölgesinin önemli bir şehri olan Mekke'de ortaya çıkmış, Medine'de gelişip yayılmıştır. İslam medeniyeti, müslümanların geniş sınırlara ulaşmasıyla farklı medeniyetlerin temelleri üzerinde hüküm sürmüştür. Müslümanlar gerçekleştirilen fetihlerle Mısır ve İran medeniyetlerinin tamamına, Yunan(Grek) medeniyetinin bir kısmına hakim olmuş, Hint ve Çin medeniyetleriyle de komşu olmuştur. Böylelikle de İskenderiye, Cundişapur, Harran gibi bilim yuvaları Müslümanların kontrolü altına girmişti. Bu merkezlerdeki ilim faaliyeti sürdürmüş olan birçok Hristiyan, Süryani, Yahudi ve Antik Yunan düşünürlerinin eserleri de Müslümanlara geçmişti ve Müslümanlar bu eserler üzerinde çalışmalar yapmaya başlamış, bunları anlamaya çalışmışlardır.

3.1. İslam Medeniyetinin Batı Tarafı – Endülüs

Endülüs, Müslümanların İspanya'ya verdikleri isimdir. Günümüzde İspanya'nın güneyinde bir eyaletin adıdır. İlk dönem İslam fetihlerin sonucu olarak 711-714 yılları arasında Müslümanların hâkimiyetine geçen Endülüs coğrafi sınırları zamanla daralmakla beraber sekiz asır boyunca İslam ülkesi olarak kalmıştır.

Müslümanlar, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Arap yarımadasının dışına çıkarak birçok fetih hareketi gerçekleştirmişlerdir. İslamın batı tarafını içeren bu fetih hareketlerinden biri de, 711 yılında Tarık bin Ziyad tarafından Vizigotlar'ın yenilerek İber Yarımadasının Müslümanların eline geçmesiyle gerçekleştirilmiştir. Endülüs, Avrupa'nın İslam medeniyetinin bilimiyle buluşma noktasıdır diyebiliriz.

8. yüzyıl başlarında İspanya'yı fetheden Müslümanlar, burada parlak bir uygarlığın temsilcileri oldular. Endülüs adını verdikleri bu bölgeye pek çok yeni bitki ve meyve ağaçları getirdikleri gibi, sulama sisteminde geniş ölçüde düzene soktular (Tez, 2014: 18).

Bilimleri, sanatı, edebiyatı ve felsefeyi ön plana çıkaran Endülüs uygarlığı, kimi yerde “Endülüs mucizesi” diye anılır ve Avrupa Rönesansı'nın ve Aydınlanmanın kaynaklarından biri olarak gösterilir (Tez, 2014: 74).

3.2. İslam Medeniyetinde Çeviri Faaliyetleri

İslam dünyasında çeviri faaliyeti, fetihler sonucunda karşılaşılan Yunan, İran, Hint gibi yabancı medeniyetleri siyasi ve toplumsal açıdan o medeniyetleri tanımak ve onlarla iletişim içinde olmak açısından önemli bir yere sahiptir.

İslam medeniyeti tarihinde tercüme hareketi denince, akla Abbasiler'in Bağdat'ı ile Endülüs gelmektedir. Bağdat'ta başlayan bilim ve felsefe alanlarındaki tercüme faaliyeti, Endülüs'te daha da yoğun şekilde sürdürülmüştü (Şeyban, 2003: 407). Dimitri Gutas, Emeviler döneminde yapılan Yunanca-Arapça çevirilerin, devletin Arapça bilmeyen halkı yönetebilmesinden doğan bir günlük ihtiyaçlar temelinde yapılan, bilimsel çalışmaları içermeyen metinlerin çevirileri olduğunu söylemektedir (Gutas, 2011: 34).

Abbasiler döneminde Yunanca başta olacak şekilde Hintçe, Nabatice ve Pehlevice dillerinden çeviriler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde çeviri faaliyetini, Abbasi halifesi el-Mansur ve oğlu el-Mehdi'nin politikalarının çeviri hareketini başlattığı söylenmektedir (Gutas, 2011: 38). Abbasiler dönemi tercüme faaliyetlerinde iki dönem görülür. Birinci dönem, halife Mansur ile başlar. Mantık, felsefe, dil ve edebiyat, astronomi, tıp, matematik gibi ilimlerde tercüme yaptıran Mansur, İbnü'lMukaffa'ya Aristo'nun Organon adlı mantık külliyyatının ilk üç kitabı ile Porphyrius'unİsagoji'sini ve Kelile ve Dimne'yi Arapçaya tercüme ettirmiştir.¹

Bu dönemde Bağdat, İslam iliminin en yoğun yaşandığı yer olmuştur. 8'nci yüzyılda Abbasilerin hüküm sürdüğü dönemde Bağdat'ta kurulan BeytülHikme'de yoğun çeviri faaliyetlerinin yapıldığı görülmektedir (Eruz, 2010: 38).

3.3. BeytülHikme

Türkçe'de “bilim evi/yuvası” anlamına gelen BeytülHikme², Abbasiler döneminde Bağdat'ta çeviri faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, yükseköğretimin yapıldığı bir kurum olarak işlev göstermekteydi. BeytülHikme Yunanca, Süryanice, Farsça ve Sanskritçe dillerindeki yazmaların çevirisinin yapıldığı bir kurum haline gelmiştir (İsa, 2014: 103). Demirci, BeytülHikme'nin kurulması ile ilgili olarak bir bilgiye varılabilmesi için Halife Mansur'dan itibaren Halife Me'mun kadar olan süre içindeki bilgilerin incelenmesi gerektiğini söylemektedir (Demirci, 1996: 44). Bunun devamında ise Demirci; ortaya koyduğu bilgiler ışığında, kurumun kuruluşu ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

“Diyebiliriz ki, Mansur zamanında faaliyetler dikkate alındığında BeytülHikme'nin ilk nüvesi Halife Mansur tarafından oluşturulmuş, başlayan bu çalışmalar, Harun Reşid zamanında daha geniş bir mekâna ve daha düzenli bir yapıya kavuşmuştur. Me'mun ile de

¹Özdoğan, M. Akif. Abbasiler Dönemi Tercüme Faaliyetlerinin Arap Edebiyatına Etkisi, <http://www.arapdili.org/node/13> (erişim 09.02.2021).

genişleyen faaliyet alanları, yeni ve artan personeli dikkate alınarak, tam teşekküllü ve düzenli işleyen bir akademi haline gelmiştir”(Demirci, 1996: 51-52).

BeytülHikme'nin kurulmasından önce o dönemlerde 50'ye yakın medresede Yunan ilim ve düşüncesi öğretiliyordu. Bu medreseler arasında İskenderiye, Antakya, Nusaybin, Ruha, Kinserin, Edessa, Cundişapur, Harran medreseleri vardı. Müslümanlar da bu sözü edilen medreseler aracılığıyla Mezopotamya, Asur-Babil, Hint, Mısır, Fenike, Grek, Roma, İran ve Yunan medeniyetlerinin ilim ve düşünce eserlerine sahip olmuşlardır. Eserlerin dili genel olarak Yunanca ve Süryanice idi (Demirci, 1996: 28).

BeytülHikme'nin kurulmasında ve iyi bir şekilde faaliyetler gerçekleştirmesinde halifelerin desteklerinin önemli bir etkisi olmuştur. Demirci bu konuyla ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

“BeytülHikme'ye kitaplar, çoğunlukla halifelerin özel gayretleriyle getirilmiştir. Telif hareketinin başladığı bu dönemde, yazılan her kitabın bir nüshasının BeytülHikme'ye konulması istenmiştir. Ayrıca, fethedilen şehirlerde ele geçirilen kitaplar ve anlaşmalar esnasında halifelerce konulan maddeler sayesinde, komşu ülkelerdeki birçok kitabın BeytülHikme'ye getirilmesi temin edilmiştir. Bunlardan ayrı olarak, Bağdat'a davet edilen alimlerin beraberinde getirdikleri kitapların da kazandırılmasıyla BeytülHikme'de zengin bir kütüphane oluşmuştur”(Demirci, 1996: 54).

İslam medeniyetinin Hz. Muhammed'in vefatından sonra yaptığı fetihlerle genişlediği, birçok toplumla kaynaştığı, onlarla karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Bu karşılaşmalar sonucunda da toplumun günlük yaşantısında da birçok problem ortaya çıkmıştır.

Demirci; BeytülHikme'nin, devletin sosyal hayatı bilimsel yöntemlerle düzenlemek istemesi sonucu; mali hesaplar, arazi ölçümleri, şehir planlamaları gibi gündelik problemlerle başa çıkabilmek için tıp, matematik, astronomi gibi bilimlere ihtiyaç duymasıyla kurulduğunu söylemektedir (Demirci, 1996: 35). O dönemin Bağdat'ı, İslam medeniyetinin başşehri, ilmin Kabesi, alimlerin toplandığı yer, fazilet ve irfan sahiplerinin verimli olduğu mekan, fen ve diğer ilimlerden tercüme yapan mütercimlerin makamı olarak tasvir edilmiştir (Zeydan'dan aktaran Erdem, 2013: 62).

Hilmi Ziya Ülken, Bağdat'ın böylesine bir ilim merkezi haline gelmesiyle ilgili olarak çeviri faaliyetlerinin temellerinin İran ve Hint medeniyetleri zamanında başladığını, Hint tarafının tıp ve tabiat ilimleri araştırmaları aldıklarını, İran tarafının ise Hintçeden, Süryaniceden çeviriler yaptığını söylemekte ve İslam fetihleri esnasında bir kısmı kaybolan bu çalışmaların Abbasiler döneminde çeviri faaliyetlerine karıştığını dile getirmektedir (Ülken, 2011: 67).

Demirci, BeytülHikme'de gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerini; Farsçadan, Hintçeden, Nebati dilinden, İbraniceden, Yunancadan olmak üzere beş kategoride toplamıştır.

BeytülHikme kurulduğu dönemler arasında en verimli zamanlarını Me'mun döneminde yaşamıştır. Me'mun, bu kurumun kendisinden sonra da faaliyetlerine devam edebilmesi için vakıf gelirleri ile garantiye almıştır. Me'mun'dan sonra halife olan Mu'tasım, Me'mun gibi bilgili ve kültürlü bir kişi olmadığı için BeytülHikme de eskisi gibi bir ilgi görememiştir. Aynı zamanda merkezi Samarra'ya taşıyan Mu'tasım'ın Bağdat'ı korumasız bırakmasıyla başlayan gerilimler nedeniyle aralarında BeytülHikme'nin de bulunduğu kurumlar gerilemeye başlamıştır. Mu'tasım'dan ardından gelen halife Vasık dönemi, öncesine göre daha iyi bir

dönemdi. Vasık, Me'mun gibi ilme meraklıydı ve destekleyiciydi. Halife Mütevekkil'in başa geçmesiyle birlikte Beytül'Hikme, Me'mun'dan sonra ortaya çıkan bazı olaylarda aldığı gerilemeleri atlatmış, yeniden bir canlanma yaşamıştır. Çalışmalar bu dönemden sonra da devam etti ama Beytül'Hikme zayıflamaya devam etmekteydi. Tüm bu süre içerisinde temel eserler tercüme edilmiş, halifelerin Bağdat'a geri dönmesiyle Beytül'Hikme'de tekrar bir canlanma olmuş, Yunanca'dan, Süryaniceden birçok eser tercüme edilmiştir. Moğolların Bağdat'ı istila etmesiyle, içerisinde Hint, Yunan, Mısır, Babil, Grek eserlerinin bulunduğu şehir Beytül'Hikme ile birlikte yakıp yıkılmış ve hiçbir iz kalmamıştır (Demirci, 1996: 142-144).

4. BATI İLE İSLAM ARASINDAKİ ÇEVİRİ ETKİLEŞİMİ

Karşı karşıya gelen iki ayrı medeniyetin birbirleriyle iletişime geçmelerinde ve ilimde, düşüncede üstün olan medeniyetin karşısındaki medeniyeti etkilemesinde çeviri en önemli rolü üstlenmektedir. Hilmi Ziya Ülken, 12'nci yüzyıldan itibaren İslam ilminin Sicilya ve Endülüs aracılığı ile Avrupa'ya geçmeye başladığını ve bu yüzden de Avrupa'da büyük bir çeviri döneminin başladığını söylemektedir (Ülken, 2011: 161).

4.1. Endülüs – Toledo Okulu

Avrupa'nın İslam medeniyetinin ilmi ile karşılaştığı ilk yerlerden olan Endülüs'te, çeviri faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı kent Toledo'dur. Toledo, Hristiyan ve İslam kültürünün kesiştiği bir yer olup, Sosyal ve fen bilimlerinin okutulduğu bir kentti. Çeviri etkinliklerinin fazla olduğu bir kültür ve çeviri merkezi olarak bilinmekteydi. Bu dönemde, Toledo kütüphanesinde 200.000, Kortoba'da ise 400.000 eserin olduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Vermeer'den aktaran Okuyan, 2011: 102).

Ülken, 12'nci yüzyılda rahip Raymond aracılığıyla Toledo'da bir çeviri okulunun kurulduğunu ve burada Arapçadan Latinceye çeviriler yapıldığını söylemektedir (Ülken, 2011: 168). Toledo okulu ile ilgili olarak Şeyban, Beytül'Hikme'nin bir benzeri olan okulun; Müslüman, Hristiyan, Yahudi çevirmenlerin felsefe, astronomi, matematik, tıp, kimya, tarih, coğrafya, edebiyat gibi alanlardan Arapça eserlerin Latinceye çevirisinin yaptıkları, farklı din ve milletlerden bilim insanlarının beraber çalıştığı bir medeniyet merkezi haline geldiğini aktarmaktadır (Şeyban, 2003: 408-409).

Batı, Eski Yunan kültürünü Endülüs'te yapılan çeviri faaliyetleri aracılığıyla tanımıştır. O dönemin Hristiyan bilim adamları, Yunancadan çevirilen Arapça metinlerin Latince çevirilerini okumaktaydılar. Bu çeviriler sayesinde Batılılar, Platon ve Aristoteles'in felsefe eserleri ile Hipokrat ve Galenos'un tıp eserleri hakkında daha fazla bilgiye sahip oldular (Tez, 2014: 74-75).

Şeyban, İslam medeniyeti vasıtasıyla gerçekleştirilen çevirilerin, Batının Eski Yunan'la buluşmasını şöyle dile getirmektedir:

“Grekçe ve Latince'den Arapça'ya aktarılan felsefi ve bilimsel eserler, V./XI. yüzyılın sonlarından itibaren Müslüman bilginlerin elinde olgunlaşmış ve yenilenmiş halleriyle Arapça'dan Latince ve İspanyolca gibi diğer dillere çevirmeye başlandı. Böylece, İslam medeniyetinin bilim ve felsefe alanlarındaki birikimleri batılılara aktarılmış oluyordu. Ortaçağ Avrupası, bu tercüme hareketi sayesinde eski Yunan felsefesini, özellikle Aristo'yu öğrenme imkanı buldu”(Şeyban, 2003: 409).

4.2. Sicilya

İslam biliminin Avrupa'ya aktarılma merkezleri arasında Norman Sicilya'sı ve İtalya'nın güney ucu, çok büyük bir öneme sahip olmuştur. Tez, Normanlar'ın 9'ncü yüzyılda Kuzey Fransa'yı fetheden İskandinavlar olduklarını, 11'nci yüzyılda topraklarını genişletip Güney İtalya ve Sicilya'da Norman devleti kurduklarını ve bu devletin içinden Müslümanların, Hristiyanların, Yahudilerin bir arada yaşadıklarını aktarmaktadır (Tez, 2014: 114-115).

Sicilya, Endülüs ve Haçlı Seferlerinden sonra İslam medeniyetinin Avrupa'ya etki yaptığı bir başka yol denilmektedir. İslam medeniyetinde ortaya çıkan bilim, felsefe ve teknolojilerin Avrupa'ya geçmesinde aracılık eden Sicilya, Rönesans'ın ilk olarak İtalya'da ortaya çıkmasının da bir kanıtı niteliğindedir (Azimli, 2015: 68). Müslümanlar Avrupa'ya Sicilya yoluyla kağıt, pusula, barut gibi Avrupa'yı teknolojik olarak ilerilere taşıyacak birçok keşif getirmişlerdir. Gerçekleştirilen çevirilerle Avrupa, medeniyet anlamında kendisinden üstün olan İslam dünyasının sahip olduğu güce ulaşmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda da Batı atılımı geçmeye başlamıştır.

5. İSLAMIN'IN AVRUPA RÖNESANSINA ETKİLERİ

Batı, İslam medeniyetinden büyük bir bilim mirası almıştır. Bu iddianın en iyi kanıtı, başta Arapça olmak üzere Müslüman dillerden yapılan çevirilerin fazlalığıdır (İsa, 2014: 279).

5.1. Tıp Alanındaki Etkiler

Öncelikle tıp ve pozitif bilimler olmak üzere İslam medeniyetinden birçok alanda yararlanan Batı, asırlar boyunca İslam tıbbının devamı olarak faaliyet göstermiştir. Ünlü tıp alimleri tarafından kaleme alınıp Arapçadan batı dillerine tercüme edilen birçok tıp kitabı vardır (İsa, 2014: 272).

Batı'da *Avicenna* olarak anılan İbni Sina, tıp alanındaki çalışmalarıyla İslam medeniyetinde olduğu kadar, Batı'da da oldukça ünlüydü. Kanun, Şifa, Necat, Kitab-ün-nefs gibi önemli eserleri defalarca tercüme edilmiş, bu tercümeler Batı üzerinde büyük etkiler yaratmıştır (Ülken, 2011: 203).

5.2. Dil – Edebiyat Alanındaki Etkiler

Batı medeniyeti, dil ve edebiyat alanında Doğu'dan oldukça etkilenmiştir. Özellikle Endülüs aracılığıyla kahramanlık edebiyatı, romantik edebiyat, mecaz, hikaye, masal gibi türler Batı'ya geçmiştir (Akyol, 2006: 130). İslam medeniyeti Batı'yı dil yönüyle de etkilemiştir. İslam'dan gelen kaynakların yoğun çeviri faaliyetleri sırasında Arapçadan Avrupa dillerine birçok günlük kelime, kavram ve bilimsel terim geçmiştir.

Endülüs uygarlığı zamanında günümüzümüz İspanyolca ve Portekizcesine çok fazla Arapça kelime bulunmaktadır. Özel isimlerin başına gelen Arapçadaki *al* artikeli, İspanyolcaya *el*, Portekizceye de *al* olarak geçmiştir (Tez, 2014: 46). Yüksek rütbeli deniz subaylarına verilen amiral unvanı, İspanyolcaya *almirante* olarak, denizlerin hakimi anlamına gelen Arapça *amir al-bahr* kelimesinden gelmektedir. Türkçesi “sıfır” olan, İspanyolcası *cifra*, Arapça *sifr* kelimesinden aktarılmıştır. İngilizcesi *rice* olan pirinç, Arapça *ruzz* kelimesinden gelmektedir. *Alchemy/chemistry* kelimesi İspanyolca *alquimia* olarak Arapça *al-kimiya* kelimesinde Batıya geçmiştir. Yine İngilizcesi *alcohol* olan alkol kelimesi Arapça *al-kohl*'dan gelmektedir. Bu örnekler çoğaltılabilir.

5.3 Matematik – Astronomi Alanındaki Etkiler

Matematik de, Batı dünyasının Doğu'dan çokça etkilendiği alanlar arasında yer almaktadır. Ünlü matematikçi Muhammed b. Musa el-Harezmi, matematik alanında Ortaçağ yazarlarından en çok faydalanılan kişi olmuştur. Öyle ki bilgisayar sistemlerinin temelini oluşturan algoritma kelimesi onun isminden türetilmiştir.

Müslümanlar her şeyden önce ondalık hesap sistemini Batı dünyasına kazandırmışlardır. Günümüz Avrupası'nda kullanılan ve Frenk rakamları olarak bildiğimiz rakamlar, aynı rakamlardır. Arap dünyasında kullanılan rakamlar ise Hindistan kökenlidir. Bunun yanında ardışık, tek ve çift sayıların; birinci, ikinci ve üçüncü dereceli üslü kemiyetlerin özellikleri Arap alimleri keşfedip geliştirmişlerdir (Spiens'ten aktaran Okuyan, 2011: 104).

Hint – Arap rakamlarının (daha geniş anlamıyla İslam matematik biliminin) Avrupa'ya girişi; Arapça bir öğretmenden matematik ve Arapça eğitimi alan babasının ticari gezilerine katılarak Akdeniz limanlarında, Suriye'de ve Mısır'da matematikle ilgili Arapça eserlere ulaşarak Arap ticaret matematiği bilgilerini tanıma fırsatı bulan Pisa'lı Leonardo Fibonacci aracılığıyla gerçekleşmiştir. Fibonacci, Arap rakamlarını buralardan öğrenmiş ve matematik tarihi açısından oldukça önemli olan, el-Harezmi'nin *Kitab el-Muhtasar fi Hisab el-Cebr ve'l-Mukabele (Tamamlama ve Denkleştirme Hesabı ile İlgili Özet Kitap)* adlı eserini *Algebra et Almuchabala* adıyla tercüme ederek yayımlandığı aritmetik ve başvuru kitabında Arap sayı sistemini tanımlamış ve Roma sayı sistemine olan üstünlüklerini açıklamıştır. Fibonacci, zorlukla gerçekleştirilen Avrupa tarzı hesap işlemlerini Romen rakamlarının egemenliğinden kurtarmayı amaçlamaktaydı (Tez, 2014: 77-78).

Astronomi bilimi Müslümanlar için büyük önem teşkil etmekteydi. Özellikle Ay takvimi için Ay'ın hareketleri ile ilgili çalışmalar titizlikle yürütülmekteydi.

Ortaçağda Batı'da astrolojik çalışmalar sürdürülürken yoğun şekilde Doğu'nun etkisi altında kalınmıştır. Müslümanlar astronomi alanındaki bilgilerini Eski Doğudan ve Antik medeniyetlerden alarak geliştirmişler, sonrasında Müslümanların geliştirdikleri bu eserler Latinceye tercüme edilerek, Avrupa'nın bunlardan yararlanabilmesi mümkün olmuştur (Okuyan, 2011: 105).

5.4. Felsefe Alanındaki Etkiler

Avrupa'nın, Yunan felsefesini İslam medeniyeti aracılığıyla aldığı dile getirilmektedir. Müslüman bilginlerin yorumları, felsefeye olan dikkate değer ilgisi, Kur'an'ın Müslümanlara akıllarını kullanmaları gerektiği yolundaki sürekli tekrarlanan tavsiyelerinden ötürü meydana gelmektedir (İsa 2014: 276). Avrupa'daki felsefenin ortaya çıkmasında Müslümanlar, Eski Yunan medeniyetinin felsefesinin aktarıcıları ve geliştirdikleri düşünsel birikimleriyle etki uyandırıcı bir seviyededirler (Okuyan, 2011: 106-107).

Farabi, yaptığı araştırmalarla Batı medeniyetine önemli ölçüde katkı sağlamıştır ve Aristo'yu en iyi tanıyanlardan birisidir. *Akıl Üzerine Mektup* adlı eserinde altı çeşit akli detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Farabi'nin Kur'an'ı temel alan eserleri Albertur Magnus ve St. Thomas Aquinas'ı etkilemiştir. Batılıları etkileyen bir başka Müslüman düşünür de İbnRüşd olmuştur. İbnRüşd'ün eserleri Latinceye ve İbraniceye tercüme edilmiştir (İsa, 2014: 277-278).

SONUÇ

Her ne kadar şimdi günümüzdeki İslam dünyasında geçmişte olduğu gibi bilimsel ve düşünsel uğraşlar yapılmıyor olsa da, kaynaklarda tarihte Rönesans'ın oluşumunu etkilediği söylenen nedenler arasında daha çok Endülüs aracılığıyla Doğu'dan gelen bilim, kültür ve düşünce birikimlerinin olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Eski Yunan medeniyetinin eserleri Müslümanlar tarafından alınarak Bağdat'taki bilim yuvası Beyt'ülHikme'de tercüme edilmiştir. O dönemde gerçekleştirilen bu yoğun çeviri faaliyetleriyle Müslümanlar artık tercüme edebilecekleri tüm eserleri bitirmişlerdi. Ayrıca sadece Eski Yunan'ın mirası ile değil, etkileşim içinde olduğu Hint ve Çin medeniyetlerinden de yararlanmışlardır. Bunun sonucunda da artık elde ettikleri bilgileri ve kendi düşünsel yöntemleri ile beraber yeni bilimsel çalışmalar ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Eski Yunan medeniyetinin bilgileri ile kendi birikimlerini sentezlemişlerdir adeta. İslam, bunun ardından ilmi anlamda göz kamaştırıcı bir medeniyet haline gelmiştir. Sınırlarını genişletip, daha fazla coğrafyaya hâkim olmasıyla da başka birçok medeniyeti etkilemeye başlamıştır. İslam medeniyeti başta en çok Avrupa'yı etkilemiştir. İspanya, İtalya ve Akdeniz ülkeleri sayesinde Avrupa'ya kadar dayanan Müslümanlar, doğudayken gerçekleştirdikleri bilimsel faaliyetlerine buralarda devam ettirmişlerdir. Aynı zamanda Avrupalıların da dikkati çeken Müslümanlar tarafından ortaya çıkartılan eserler Batıda incelenmeye başlanmıştır. Eserlerin Avrupa dillerine çevirileri gerçekleştirilmiştir. Doğu'dakine benzer bir bilim yuvası da İspanya'da kurulmuştur. Bu kurumda Doğu'dan gelen eserlerin çevirileri yapılmıştır. İspanya'nın ardından diğer Avrupa ülkelerinde bilimsel faaliyetlerle uğraşılmaya başlanmıştır. Doğu kanalıyla gelen Eski Yunan kaynakları artık Avrupa'da tanınmaya, kullanılmaya başlanmıştır.

Avrupa'nın Eski Yunan medeniyetinin kaynaklarıyla tanışmasıyla, Rönesans hareketi oluşmaya, Batı'da her alanda değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Tüm bu zaman boyunca kilisenin boyunduruğu altında olan Avrupa'da bilim yeniden hayat bulmuştur.

Avrupa'da Rönesans ve bilimin doğuşu, sadece Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinin birikimleri gösterilerek sanki ilmi düşüncenin ve modern bilimin birden bire ortaya çıkmış gibi sunulmak, İslam medeniyetinin bu aydınlanmaya olan katkıları yok sayılmak istenmektedir. Bu çalışmayla durumun gerçekte öyle olmadığına ilişkin kaynaklar yardımıyla bu büyük ve etkili katkıya bir giriş yapılabilirdi sadece, böylesi bir konunun daha geniş ve detaylı araştırılmasının yapılması mümkündür, konunun derinliği de bu gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

- Akyol, E. (2006). *İslam Medeniyeti'nin Batı'ya Etkileri İle İlgili Bazı Değerlendirmeler*. İstem/7 Aralık, 117-134.
- Atay, H. (1989). *Medeniyet Tarihinde Yeni Bir İslam Medeniyeti*. İlmi Araştırmalar.
- Azimli, M. (2015) *Sicilya'daki İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri*. Marife 9/2, 63-82.
- Demirci, M. (1996). *Beyt'ül Hikme*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dereköy, S. (2013). *Rönesans Ashında Bir Reendülüsans Mı*. Uluslararası Araştırmalar Dergisi
- Erdem, G. (2013). *İslam Kültür Tarihinin İlk İlimler Akademisi Beyt'ül Hikme*. Dini Araştırmalar Dergisi
- Eruz, S. (2010). *Çokkültürlülük ve Çeviri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Gutas, D. (2011). *Yunanca Düşünce Arapça Kültür – Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gül, M. (2010). *Ortaçağ Avrupa Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İsa, A. (2014). *Müslümanların Rönesansa Katkısı*. İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Okuyan, S. (2011). Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları, Fen Edebiyat Dergisi, Sakarya Üniversitesi.
- Özdoğan, M. A. *Abbasiler Dönemi Tercüme Faaliyetlerinin Arap Edebiyatına Etkisi*. <http://www.arapdili.org/node/13>, (erişim 09.02.2021).
- Şeyban, L. (2003). *Reconquista – Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tez, Z. (2014). *İslamın Batı Cephesi*. İstanbul: Hayykitap Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2011). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.